

KIRGIZ MASALLARINDA ELMA VE ELMA AĞACI SEMBOLÜ

APPLE AND APPLE TREE SYMBOL IN KYRGYZ TALES

İlknur BAYRAK İŞCANOĞLU

Öğr. Gör., Gazi Üniversitesi, Rektörlük
ilkcan04@hotmail.com

Makale Geliş Tarihi: 23 Eylül 2022

Makale Kabul Tarihi: 14 Ekim 2022

Öz

İnsan yaşamının devamında insanın temel ihtiyaçlarından biri olan yiyecek ve içecekler dünya halkları arasında sembolik olarak farklı anlamlar yüklediği görülür. Örneğin zeytin ve zeytin ağacı dünya halkları arasında barışı, saflığı, bilgeliği temsil eden ortak sembollerden biridir. Elma da insanlar tarafından farklı sembolik anlamların yüklediği sıklıkla karşılaşılan yiyeceklerdendir ve dünya üzerinde en yaygın meyvelerden biridir. Pek çok coğrafyada elma üreticiliği yapılmaktadır. Coğrafi olarak yaygınlığı ile birlikte farklı pek çok kültürün mitolojisinde ve anlatılarında da yaygın olarak elmanın ve elma ağacının taşıdığı farklı sembolik anlamlar ile karşılaşılır. Elma ile ilgili Tevrat kaynaklı ve yasaklı bir meyve olduğunu anlatan, Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmasına sebep olan ve bu sebeple elmanın ve elma ağacının cennette olduğunu düşündüren dinî bir hikâye sebebiyle de elmanın diğer meyvelerden farklı olarak daha derin anlamlara sahip olduğu ve bu durum elmanın pek çok kültürde kutsal olarak nitelendirilmesine yol açtığı da görülmektedir. Yunan mitolojisinde anlatılarda düğünde, güzellik yarışmasında ödül olarak altın elmanın verildiği görülür. Bu anlatılarda elmanın altın olması durumu onu diğer meyvelerden de farklı kılmaktadır. Elma mitolojik anlatılarla birlikte özellikle Türk kültüründe destanlarda, masalarda, halk hikâyelerinde de sıklıkla kullanılmakta ve farklı anlamlara sahip bir sembol olarak görülmektedir. Elma ağacının da diğer ağaç türleri arasında farklı görüldüğü özellikle Türk kültüründe kutsal bir ağaç olarak kabul edildiği mitolojik çalışmalarda belirtilmektedir. Bu çalışmada Kırgız masallarından "Karaç Baatır, Altın Kuş, Obozgerdin Kızı, Talkamış, Hanın Oğlu ve İki Erkek Kardeş" isimli masalarda geçen elmanın ve elma ağacının bir sembol olarak taşıdığı anlamlar üzerinde durulmuştur. Bu sembolik anlam özelliklerinin Anadolu sahasında oluşmuş çeşitli anlatılarda yer alan elmanın ve elma ağacının taşıdığı sembolik anlam özellikleriyle benzerlik ve farklılıkları incelenmiş, Anadolu sahasında oluşmuş bu sembolik anlam özelliklerinin Kırgız masallarında ne ölçüde yer aldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece hem Anadolu sahası anlatılarında hem de Kırgız sözlü geleneğinin önemli bir ürünü olan masalların içerisindeki elma ve elma

ağacı ile ilgili sembolik anlamlar, Türk insanının farklı coğrafyalarda da olsa bu semboller karşısındaki düşünüş ve algılayış ortaklıkları tespit edilmiş, elma ve elma ağacı ile ilgili tespit edilen sembolik anlamların Türk Dünyası masallarının farklı açılardan sınıflandırılmasında ve bu masalların motif çerçevesinin belirlenmesinde son derecede önemli olduğu üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Elma, elma ağacı, mitoloji, masal, sembol

Abstract

As among the basic human needs in the continuity of human life, it is seen that food and beverage are symbolically attributed to different meanings by communities around the world. For instance, the olive and olive trees are common symbols representing peace, purity, and wisdom. An apple is also one of the frequently met foods attributing different symbolical meanings, and it is one of the most common fruits across the world. Apples are produced in several countries around the world. Together with their geographical prevalence, in the mythologies and expressions of several cultures, different symbolical meanings carried by the apple and apple tree are also commonly observed throughout several cultures. Due to a Torah-based religious story that states an apple is a forbidden fruit, which led Adam and Eve to get kicked out of heaven, and therefore it was considered that the apple and the apple tree were included in heaven. It is seen that the apple has deeper meanings than other fruits, and this qualifies the apple as holy to several cultures. In Greek mythology, it is seen that the golden apple is given as a prize in the wedding, beauty contest. The fact that the apple is golden in these narratives makes it different from other fruits. Together with mythological narratives, the apple is frequently used, particularly in epics, tales and folk stories in Turkish culture as well, and is seen symbolically with different meanings. It is stated in mythological studies that the apple tree is seen differently among other tree species, especially in Turkish culture, where it is seen as a sacred tree. In this study, the meanings of the apple and the apple tree as a symbol in the tales of Kyrgyz tales “Karaç Baatır, Altın Kuş, Obozgerdin Kızı, Talkamış, Hanın Oğlu and İki Erkek Kardeş” are emphasized. The similarities and differences of these symbolic meaning features with the symbolic meaning features of the apple and apple tree in various narratives formed in the Anatolian field were examined, it has been tried to determine to what extent these symbolic meaning features formed in the Anatolian field are included in the Kyrgyz tales. Thus, the symbolic meanings of apple and apple tree in both Anatolian field narratives and tales, which are an important product of the Kyrgyz oral tradition, and the common thinking and perception of Turkish people against these symbols even in different geographies have been determined, it has been emphasized that the symbolic meanings of the apple and apple tree are extremely important in the classification of the tales of the Turkish World from different perspectives and in determining the motif frame of these tales.

Keywords: Apple, apple tree, mythology, tale, symbol

Giriş

İnsan yaşamının devamında insanın temel ihtiyaçlarından biri olan yiyecek ve içecekler dünyada halkları arasında insan yaşamını devam ettirmesi özelliğinin yanı sıra yaşanan kültürler çerçevesinde sembolik olarak da farklı anlamlar yüklediği görülür. Elma da sembolik anlamların yüklendiği yiyecekler arasındadır ve dünyadaki en yaygın meyvelerden biridir. Sembolik anlamların yüklenmesi sadece elma için değil genel olarak meyvelerin içerisindeki tanecikleri sebebiyle meyvelerle ilgili farklı yorumların ortaya çıkması durumudur. Şöyle ki meyveler çekirdekli yiyeceklerdendir ve çekirdek de bir tohumdur. Meyveler tohumlarını içlerinde muhafaza etmektedir, tohumlar; toprağa düştüğünde tekrar meyveye dönüşecektir. Bu durum akla doğup, büyüyüp, yaşlanıp sonrasında toprağa dönen insanı ve insan yaşamını getirmektedir (Gültekin, 2008, s.11). Bu anlayış içerisinde elmaya ve diğer meyvelere de farklı sembolik anlamlar yüklenmektedir. Elma üretimi dünya üzerinde coğrafya olarak pek çok yerde yapılmaktadır hatta elmanın dünya üzerinde en çok üretimi yapılan meyve olduğu söylenmektedir (Şimşek, 1996, s.203). Elmanın üretim açısından yaygınlığının yanı sıra tür olarak da en çok türü olan meyve olduğu da bilinmektedir (Karakurt, 2011, s.26). Türkiye’de de pek çok bölgede ve şehirde elma ve elma ağacı türlerini görmek mümkündür. Dünya üzerinde yaygın bir şekilde pek çok coğrafyada bulunan elma ve elma ağacı türlerinin Türkler tarafından çok eski çağlardan beri tanındığı ve bunun neticesinde de elma ve elma ağacının maddi ve manevi kültür unsurlarında oldukça fazla yer aldığı düşünülmektedir (Altun, 2008, s. 263). Elmanın yeryüzüne Orta Asya’dan yayıldığı ve Altay ile Kafkas kökenli olduğu söylenmektedir (Karakurt, 2011, s.26). Bugün Kazakistan’da Alma-Ata isimli bir şehir bulunmaktadır ki rivayete göre Alma Ata yeryüzündeki ilk elma ağacını diken kişidir ve şehrin adını da buradan geldiğine inanılmaktadır (Karakurt, 2011, s.26). Coğrafya olarak bu kadar geniş bir alanda görülen elmanın yaygınlığının yanı sıra elmanın farklı toplumların kültürlerinde de sembolik olarak yaygın olduğu ve farklı anlamlar kazandığı, Türk ve Yunan mitolojileri gibi farklı mitolojilerde farklı anlamlara sahip olduğu görülmektedir. Bahaeddin Ögel’e göre elma ile elma ağacının Türklerde ayrı bir yeri vardır. Ardiç, çam, kavak, çınar, kayın ağaçları gibi elma ağacı da kutsal bir ağaçtır (1995, s.159). Bu kutsallık anlayışının temelini Tevrat kaynaklı dinî bir hikâyede bulmak mümkündür. Bu dinî hikâyenin benzer özellikleri ile Altay Yaradılış Efsanesi’nde olduğu da bilinmektedir. Yaradılış Efsanesine göre dalsız budaksız bitmiş bir ağaç vardır. Tanrı bu ağacı görür ve “dalları olmayan ağaca bakmak hoş bir şey değil; buna dokuz tane dal bitsin!” der ve ağaçta dokuz dal biter. Tanrı yine şöyle der: “Dokuz dalın kökünden dokuz kişi türesin ve bunlardan dokuz ulus

olsun!” Bu sırada Erlik bir kalabalığın gürültüsünü işitir ve bu gürültüyü sorar. Bunun üzerine Tanrı “sen de bir hakansın ben de bir hakanım. Bu gürültü yapan kalabalık benim ulusum.” der. Erlik bu kavmin kendisine verilmesini ister ama Tanrı ona kalabalığı vermez. Bunun üzerine Erlik Tanrı’nın kalabalığına doğru bakmak ister ve kalabalığa doğru yürür. Bir yere gelir. Burada insanlar, yabancı hayvanlar, kuşlar ve başka canlı yaratıklar görür ve sonra tüm bu canlıları Tanrı’nın nasıl yarattığını ve onların nasıl beslendiğini düşünür. Buradaki insanlar bir ağacın meyvesi ile beslenmektedirler, ağacın bir tarafındaki meyveyi yerken diğer tarafındaki meyveye dokunmamaktadırlar. Erlik bunun hemen sebebini sorar ve insanlar da “Tanrı bize bu dört dalın meyvesini yemeyi yasak etti. Güneşin doğduğu yanda bulunan beş dalın meyvelerinden yemeyi buyurdu. Yılan ile köpeğe de bu ağacın dört dalından yemek isteyenleri bırakma diye emretti. Sonra da göğe çıktı. Beş dalın meyveleri bizim aşımız oldu.” derler. Erlik bunları duyduktan sonra Törüngey denilen bir kişi bulur ve ona “Tanrı yalan söylemiş, siz bu dört dalın meyvelerini de yiyiniz.” der. Bu sırada bekçi yılan uyumaktadır ve Erlik onun ağzına girer, yılanın ağaca çıkmasını söyler. Bunun üzerine yılan ağaca çıkar ve yasak meyveyi yer. Törüngey adındaki kişi ile karısı da o sırada gezmektedirler. Erlik onlara “Bu meyveden yiyiniz!” der. Törüngey istemez fakat karısı meyveden yer ve meyve çok tatlı gelir. Kadın meyveyi alıp kocasının ağzına sürer. O anda her ikisinin de tüyleri dökülür ve utanırlar. Ağaçların altına saklanırlar. Sonra Tanrı gelir ve haykırır, Törüngey ve karısını arar. Onlar tüyleri döküldüğünden Tanrının yanına gelemezler. Yılan, köpek, Törüngey, Eje suçu hep birbirlerine atarlar. Tanrı Törüngey’e onu dinlemediği için karanlık dünyada olacağından ve artık kişi yaratmayacağından ve kişileri onun doğuracağını söyler (İnan, 2000, s.15-16). Bu yaratılış efsanesinde yasak ağaçtaki yasak meyvenin elma olduğu söylenmemekle beraber pek çok kültürde bu meyvenin ve ağacının elma ve elma ağacı olduğu kabul edilmektedir.

Farklı Kültürlere Ait Çeşitli Anlatılarda Elma

Elma, dünya üzerindeki pek çok mitolojik anlatıda bir sembol olarak bulunmaktadır. Bir Yunan mitine göre elma ilk güzellik yarışmasında verilen bir ödüldür. Yarışmayı kazanana altın bir elma verilir (Gümüş, 2022, s. 603). Ayrıca Yunan mitolojisinde Hesperidlerin bahçesinde yetişen altın elmalardan bahsedilmektedir ve Herakles’in, Zeus’un evlenirken düğün hediyesi olarak Hera’ya verdiği altın elmaları bu bahçelerden getirdiği söylenmektedir (Ögel, 1995, s.165). Türk kültüründe de elma; destan, masal, halk hikâyeleri ve efsane gibi anlatılarda bulunmaktadır (Şimşek, 1996, s.205). Bahsi geçen türler içerisinde özellikle masal içerisinde elma ve elma ağacı sembolü ile

sıklıkla karşılaşılır. Masalarda elmanın farklı anlamlar taşıdığı yapılan pek çok çalışmada ifade edilmiştir. Örneğin bereket ve doğurganlık elmanın taşıdığı sembolik anlamlar arasındadır (Koca, 2012, s.62). Elmanın doğurganlık sembolü olarak yer aldığı Anadolu sahasında oluşmuş masalarda genellikle çocuğu olmayan bir çifte bir derviş gelir ve derviş çifte bir elma verir. Çiftin bu elmayı yediklerinde çocuk sahibi olacaklarını derviş çifte söyler. Elma yeme sonucunda çocuk sahibi olma motifi Stith Thompson tarafından hazırlanan Motif İndeks'te "Conception From Eating Apple" (Elma yiyerek hamile kalma) şeklinde bir motif olarak kayıtlarda yerini almıştır (Thompson, 2016: 2294). Ayrıca aynı eserde elmanın ve elma ağacının çeşitli İrlanda mitlerinde, Hint anlatılarında olmak üzere uyku veren, dilekleri yerine getiren, âşık eden, ölümsüzlük veren, insan vücudunu başkalaştıran vb. olmak üzere farklı pek çok sembolik anlam taşıdığı da görülür. Gerçekten de bilimsel olarak elma kabuğundaki östrojen maddesinin çocuk sahibi olmada önemli olduğu yapılan çalışmalarda ispat edilmiştir (Şimşek, 1996, s.210). Bilimsel bir gerçeğin çeşitli mitolojik ve olağanüstü anlatılarda gerçek özelliği ile yer alması da oldukça dikkat çekicidir. İnsanoğlunun cennetten kovulmasına neden olan elmanın cennette var olan bir ağacın meyvesi olması elmayı insanoğlunun gözünde kutsal kılmıştır. Bu kutsallık sonucu da özellikle masalarda yenilen elma sonucunda çiftler bebek sahibi olmaktadır. Elma yemenin haricinde elma ağaçlı yerlerde dolaşmak, elma ağacının altında oynamak da çocuk sahibi olmada anlatılar içerisinde geçen elma ve elma ağacı ile ilgili diğer uygulamalardandır (Koca, 2012, s.62). Ayrıca bu kutsallık halk inançlarında da farklı uygulamaların ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Örneğin Anadolu'da Erzurum'da düğünlerde saç olarak elma atıldığı görülmektedir (Üstünova, 2011, s.150). Anadolu'da düğünlerde bayrak direğinin tepesine elma dikerek çoğalma sembolü, eşe dosta elma gönderilerek de bir düğün davetiyesi anlamına da gelmektedir (Yeşil, 2015, s.377). Masalarda anlatımın içerisinde bir sembol olarak yer alan elmanın masal sonunda anlatıcının hem kendisini hem de dinleyenleri de sürece dâhil ettiği "gökten üç elma düştü." şeklindeki masal bitiş formeli de bünyesinde elmayı barındırması açısından dikkat çekicidir. Anlatıcı kendisini masal kahramanlarının arasına katar ve masaldaki herkes muradına ererken gökten üç elma düşer (Altun, 2008, s.265). Elmanın masal bitiş formelinde gökten düşmesi elmanın cennette olduğu inancını akla getirmektedir. Elmaya böylece bir kutsallık da masal sonunda verilmektedir. Dünya halkları arasında çeşitli anlatılarda elmaya ve ağacına yüklenen sembolik anlamların benzer şekilde Türk Dünyası'nda özellikle de elmanın köken olarak Orta Asya kaynaklı olması, Alma Ata isimli bir evliyanın kaynaklarda yer alması ve bugün Alma Ata şehrinin Kazakistan sınırları içerisinde bulunması gibi sebeplerle var olduğunu ve

elmanın yaygın bir meyve olması sebebiyle de bir sembol olarak farklı anlamlarda ve farklı türlerde anlatılarda bulunduğunu söylemek mümkündür. Kırgız sözlü geleneğinde önemli bir yeri olan Manas Destanı'nda elma sembolü ile karşılaşılmaktadır. Bu destanda da elmanın Anadolu sahasında oluşmuş anlatılarda ve halk inanışlarındaki anlayışa benzer bir şekilde çocuk sahibi olma ile ilgisi görülmektedir. Elma, Manas'ın doğumunda etkili olmuştur. Destan metninde Manas'ın babası Cakıp Han, eşi Çıırçı'yla çocuk sahibi olamadıklarının sebebini sıralar. Bu sebepler arasında elma ağacı da bulunmaktadır:

Cakıp Han:

Belini sağlam bağlamadı,

Bu Çıırçı erkek bala doğurmadı.

Bu Çıırçı alalı,

Yazı kışı tam on dört yıl oldu

Bu, mezarlı yeri ziyaret etmiyor,

Bu, **elmalı yerlerde** yuvarlanmıyor (Yıldız, 1995, s.537).

Kırgız sözlü geleneğinin bir başka önemli ürünlerinden biri olan Er Töştük Destanında da elma sembolü ile karşılaşılır. Elma destanda ilk olarak yine çocuk sahibi olmaya bir derman olarak görülür. Destana göre Er Töştük'ün babası Eleman ve karısının dokuz oğlu, malı mülkü vardır. Ancak yilkıların peşinden giden dokuz oğlu geri dönmez, oğullarını arar ama bulamaz. Daha sonra Eleman ve karısı yeniden çocuk sahibi olmak için mezarlı yerleri ziyaret ederler, mallarından sadaka verirler. Bir gün “Çuk Terek” denen yere gelirler ve buradaki pınarda abdest alırlar. Daha sonra uykuya dalarlar. Uykuda Eleman'ın rüyasına Hızır girer ve ona bir elma verir. Elmayı yediği takdirde bir çocuğu olacağını ve çocuğunun adını Töştük koymasını söyler. Uyandığında elmayı yer ve evinin yolunu tutar. Çok geçmeden de bir oğlu olur (Kulbarakova, 2011, s.36). Destanda Hızır'ın geldiği kısım şu şekilde geçmektedir:

Hızır:

Bizden istediğini

Vermeye geldim Eleman.

Hanımınla beraber,

Kederlenip ağladığımda

Kabul oldu dileğin.

Elindeki **boz elma**

Sayarsan dokuz tanedir,

Bunu yersen dokuz oğul,

Sağ elindeki **büyük elma**,

Bunu yersen tek oğul.

Çarpıştığın düşman yok olur,

Allah'ın sana vereceği çocuğun

Adı Töştük olacak (Yeşil, 2015, s.478-479).

Er Töştük Destanı'nda da aynı Manas Destanı'nda olduğu gibi elmanın çocuksuzluğa çare olduğu görülür. Kırgızlarda elma ağacının kadınlarda doğurganlığı artırdığına inanırlar (Yeşil, 2015, s.201).

Er Töştük Destanı'nda çocuksuzluğa çare olan elma sembolünün yanı sıra evlilikle ilgili bir gelenekte de elma sembolü ile karşılaşılır. Destanda elma atma ile eş seçimi yapılmaktadır. Elma atma geleneği daha çok destanlarda ve masalarda görülmekle beraber Kırgızlarda erkeğe elma vurularak eş seçildiği de ifade edilmiştir (Üstünova, 2011, s.150). Er Töştük Destanı'nda da Abazhan isimli bir hanın üç kızı vardır ve üç kız babalarına evlenmek istediklerinin sembolü olarak elmayı kullanırlar. En büyük kız için çürümek üzere olan elma seçilirken ortanca kız için olgun elma, en küçük kız için de henüz olgunlaşmamış bir elma seçerler. Abazhan'a elmaların kızlarını sembolize ettiği fikrinde hanımı yardımcı olur. Bunun üzerine han herkesi toplar ve kızlarının ellerine verdiği elmaları atarak evlenecekleri damatları seçmelerini ister. Elma kime değerse hanın kızları onlarla evlenecektir (Yeşil, 2015, s.37).

Elma Kırgız bilmecelelerinde de kullanılan sembollerden biridir. Sembollerde cevabın elma, elma ağacı olduğu bilmece örneğinin yanı sıra cevabı buldurmak için bilmecelelerde soru kalıplarında elmanın kullanılan bir sembol olduğu da görülmektedir. Cennetteki bir ağacın meyvesi olduğu düşüncesiyle insanlar arasında kutsal görülen elmanın bir Kırgız bilmesinde soru kalıbı içerisinde geçtiği anlamı dikkat çekicidir. Cevabın Zebur, Tevrat, İncil, Kur'an olduğu bir bilmede elma şu şekilde geçmektedir:

Cannatta bardır tört tal	Cennette vardır dört dal
Biri alma , biri bal,	Biri elma, biri bal,
Biri kurma, biri şeker,	Biri hurma, biri şeker
Bayımın çetse üçön koyup birön tap	Gücün yeterse üçünü bırakıp birini al!

(İbrahimov ve Akmataliyev, 2002, s.154).

Cevabın “*kor, köz halindeki odun*” şeklinde olduğu bir başka bilmede de kor ile renk benzerliği noktasında elmanın bilmedenin soru kalıbında kullanıldığı görülür:

Aldım tolo kızıl alma ,	Aldım dolu kızıl elma,
Baatır bolsõj, baarın karma.	Yiğitsen hepsini topla.
Aldında kızıl anar,	Önünde kızıl nar,
Karmarga adıj barbı?	Toplamaya haddin var mı?

(İbrahimov ve Akmataliyev, 2002, s.116)

Cevabın elma ağacı, yaprağı, elma ve dikenini olduğu bir bilmece ise şu şekildedir:

Atası- Aalı bükür	“Babası lanetli bir kambur	(Elma ağacı)
Enesi- Kaman kulak,	Annesi vahşi bir kulak	(Yaprağı)
Kızı- Tatuu biykeç,	Kızı tatlı bir güzel,	(Elma)
Uulu- aramza börü	Oğlu alçak bir kurt”	(Dikeni)

(İbrahimov ve Akmataliyev, 2002, s.68).

Kırgız Masallarında Elma ve Elma Ağacı Sembölü

Kırgız Türkçesinde *comok*, *cöö comok* şeklinde ifade edilen masal, Kırgız sözlü geleneğinin önemli ürünleri arasındadır. *Comok* ifadesi hem destan hem de masal için kullanılırken *cöö comok* ifadesinin sadece masal için kullanıldığı görülür (Doğan, 2009, s.8). Kırgız masalları; hayvan masalları, sihirli masallar ve realist masallar olmak üzere sınıflandırılmıştır (Karadavut, 2006, s.9). Elma ve elma ağacının bu sınıflandırma içerisinde özellikle sihirli masallar içerisinde sıklıkla yer aldığı görülür. Kırgız masalları içerisinde sihirli nesnelere arasında sayılan elmanın özellikle ısırıldığında sihrinin ortaya çıktığı görülmektedir (Uluşık, 2019, s.433). “Karaç Baatır (*Karaç Bahadır*), Altın Kuş, Obozgerdin Kızı (*Vezirin Kızı*), Talkamış, Hanın Oğlu, İki Erkek Kardeş” içerisinde elma ve elma ağacının geçtiği Kırgız masallarındandır. Bu masallarda elma ve elma ağacının sembolik olarak benzer ve farklı anlamlara sahip olduğu görülür. Özellikle elmanın masallar içerisinde taşıdığı sembolik anlamların Anadolu sahasında oluşmuş anlatılarla benzerliği dikkat çekicidir. Masallar içerisindeki benzer sembolik anlamlar ortak algılayış ve düşünüşü göstermesi açısından önem taşımaktadır. İncelenen Kırgız masalları içerisinde elmanın ve elma ağacının çocuksuzluğa ilaç, eş seçmede kullanılan bir yöntem, fiziksel güzelliğin tasvirinde kullanılan bir sembol, ölüyü diriltme, gençlik ve ihtiyarlık verme, bolluk, zor anlarda koruyucu olmak üzere farklı işlevleri olduğu görülür. İncelenen Kırgız masallarında tespit edilen elmanın ve elma ağacının farklı işlevleri ve masallardaki olay örgüleri içerisindeki yerleri şöyledir:

Çocuksuzluğun İlacı Olan Elma

Anadolu sahası anlatılarında sıklıkla karşılaşılan elmanın çocuksuzluğa çare olma işlevi ile Karaç Baatır (*Karaç Bahadır*) isimli Kırgız masalında karşılaşılmıştır. Masala göre devler tarafından çocukları kaçırılan karı koca, çocuksuz kaldıklarında Anadolu sahasında oluşmuş masallarda olduğu gibi masaldaki ihtiyarın rüyasına bir derviş girer ve ona çocuk sahibi olması için “*Ağlamakla hiçbir şey elde edemezsin, Şu yukarıda bir çeşme var, o çeşmenin yanındaki kutsal ağaca git, dibinde adak kurbanı kesip karınla birlikte bir gece orada yat. Gece yarısı gökyüzünden beyaz bir elma düşer, onu sen ye. Aradan zaman geçip tan yeri ağarmaya*

başladığında kızıl elma düşer. Onu da karına ver. Aradan zaman geçince çocuğunuz olur.” der ve gözden kaybolur (Karadavut, 2006, s.263). Gerçekten de dervişin söylediği gibi gökten elmalar düşer, karı koca bu elmaları yer ve çok zaman geçmeden kadın hamile kalır, bir erkek çocukları dünyaya gelir.

Eş Seçim Yöntemi Olan Elma

Elmanın Kırgız masallarında taşıdığı bir diğer işlevi de yine Anadolu sahası anlatılarında sıklıkla karşılaşılan ve ayrıca halk inanışları içerisinde de görülen eş seçim yöntemi işlevi ile karşılaşılmıştır. *Talkamış* isimli Kırgız masalında elmanın eş seçiminde kullanılan elma atma yönteminde yer aldığı görülür. Masala göre ihtiyar bir karı kocanın üç kızı ve bir oğlu vardır. Oğlan bir gün eline bir elma alır ve *“kime değerse onunla evleneceğim.”* der (Karadavut, 2006, s. 275).

Fiziksel Güzelliğin Sembolü Olan Elma

Talkamış isimli masalda yanağın kırmızılığı ve güzelliğinin tasvirinde elma kullanıldığı görülür: *“Orta boylu, derin düşünceli, kara kaşlı, uzun saçlı, küçük ağızlı, elma yanaklı, gözleri çıra gibi yanan kızı gördün mü, yolcum?”* (Karadavut, 2006, s.277).

Ölüyü Dirilten Elma

Obozgerdin Kızı (*Vezirin Kızı*) masalında hiç konuşmayan ve kimsenin de konuşuramadığı Sıypa isimli bir padişah vardır. Sıypa’yı konuşurabilmek için ona anlatılan bir hikâyede geçen üç nesneden biri elmadır. Masal içerisinde anlatılan bu hikâyeye göre zengin bir beyin bir kızı vardır ve bu kıza aynı günde üç ayrı hanın oğlu dünürcü gelir. Kızın babası kızını kime vereceğine karar veremez ve bir müddet düşündükten sonra üç adaydan farklı nesnelere getirmesini ve bu nesnelere hangisi iyi olursa kızını ona vereceğini söyler. Aradan çok zaman geçer ve adaylardan biri elma, diğeri kilim, bir diğeri de ayna getirir. Elmanın sahibi anlatmaya başlar: *“Bunun özelliği ölüyü diriltmektir.”* der (Karadavut, 2006, s.325). Hikâyeye göre adayların evlenmek istediği kızın ölmesi üzerine birinci adayın getirdiği elmayı kızın burnuna dokundururlar ve elma kızın burnuna dokunur dokunmaz kız dirilir (Karadavut, 2006, s.327). Bu masalda elmanın yenmeden sihri ortaya çıkmıştır. Ayrıca elma yine eş seçiminde damat adaylarının evlenebilmek için yanlarında getirdikleri ve padişaha sundukları bir nesne durumunda masal içerisinde yer almıştır. Masal içerisinde elmanın eş olabilmek için damat adaylarının yanlarında getirdikleri nesnelere biri olması durumu elmanın yine eş seçim yöntemi işlevini de akla getirmektedir.

Gençliğin Sembolü Olan Elma

Altın Kuş isimli Kırgız masalında sihirli gücü ile bir elma ağacı vardır. Masala göre yaşlı bir adamın üç oğlu ve bir de elma ağacı vardır. Bu elma ağacı sıradan bir ağaç değildir. Yaşlı adam her yıl onun meyvesini yer ve yedikçe gençleşir. Ancak bir yıl elma henüz olgunlaşmadan biri elmayı yer. Bunun üzerine ihtiyarın üç oğlu her yıl elma ağacında nöbet tutmaya başlar ama her yıl elmayı kimin aldığını bir türlü bulamazlar. Üç yılın sonunda ihtiyarın küçük oğlu ağacı bekler ve elmayı altın bir kuşun gelerek yemeye başladığını fark eder. Altın kuşu yakalamaya çalışır ama başaramaz (Karadavut, 2066: 203). Masala göre ağacın sahibi kendisini gençleştiren elmayı yemediği sürece yaşlanmaktadır:

“Babamın bir elma ağacı vardı, babam onu yedikçe gençleşiyordu, kuşunuz üç yıldan beri o elmayı yiyor. Bu yüzden de babam ihtiyarlayıp gidiyor” (Karadavut, 2006, s.205).

İki Erkek Kardeş isimli Kırgız masalında elmalar renkleri ile farklı özellikler taşımaktadır. Masalda ak elma, al elma ve yeşil elma geçmektedir. Al elmanın yiyene gençlik verdiği görülür: *“Onu ısırın al yanaklı olur”* (Uluşık, 2019, s.435).

Yedikçe Yerine Başkası Gelen Elma

Hanın Oğlu isimli Kırgız masalında elma ve elma ağacı yine olağanüstü özelliklere sahiptir. Bu masalda özellikle elmaların renkleri ile farklı özellikleri olduğu görülür. Yeşil elma, ak elma ve kırmızı elma masalda geçmektedir. Masaldaki genç, ölen babasının mezarına geldiğinde babası onunla konuşur: *“Sessizce gidip elma ağacının yanına yaklaş ve atını serbest bırak. Yeşil elmaya dokunma yanından sessizce geç, ak elma ağacının yanına yaklaş, onun başındaki kırmızı elmadan birini koparıp ye, sonra elmayı köküyle çekip al”* (Doğan, 2009, s.225). Genç babasının dediklerini yapar ve ağacı kardeşine getirir. İkisi elmadan yedikçe yerine başkası gelir. Hanın oğlu isimli masalda yedikçe yerine başkası gelen elma ağacı olağanüstü özelliği ile bolluğu ve bereketi sembolize etmektedir.

İhtiyarlık Veren Elma

İki Kardeş isimli masalda yeşil renkteki elmanın onu yiyeni yaşlandırdığı görülür: *“Onu ısırın yeşil yanaklı olur”* (Uluşık, 2019, s.435). Masalda elmanın renginin elmaya farklı anlamlar ve özellikler yüklediği görülmektedir.

Zor Durumda Koruyucu Olan Elma Ağacı

Babasının ağacındaki elmayı yiyen kuşu arayan ihtiyarın en küçük oğluna yol boyunca bir kurt yardım eder. Zorlu yolculuğu sırasında kurt zor durumdayken etrafındakilere görünmemek için bir elma ağacına saklanır (Karadavut, 2006, s.207).

Kırgız masalları içerisinde elma ve elma ağacına ait sıralanan bu işlevler arasında özellikle elmanın rengi itibarıyla farklı özelliklere sahip olduğu bu özellikleri neticesinde elmanın kendisini yiyeni bazen gençleştirdiği bazen de yaşlandırdığı görülmüştür. Anadolu sahasında sıklıkla görülen ve elmanın çocuksuzluğun çaresi olma özelliği, destanlarda ve halk uygulamalarında karşılaşılan elma atma uygulaması ile de Kırgız masallarında karşılaşılmıştır. Olağanüstü özelliklere sahip olan elmanın ısırıldığında tılsımının ortaya çıkmasının yanı sıra elmanın kişiye dokundurulması ile de tılsımının ortaya çıktığı görülmüştür. Ağacından yedikçe yerine yenisi çıkan elma olağanüstülüğünde bolluk ve bereketi ifade etmiştir. Aynı şekilde dallarında altın elma taşıyan elma ağacı da Kırgız masallarında halk arasında elma ağacının diğer ağaçlardan farklılığını muhafaza etmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak Anadolu sahasında oluşmuş anlatılarda elmanın ve elma ağacının taşıdığı olağanüstü özellikler ile Kırgız masallarında da karşılaşılmıştır. Anadolu sahasında oluşmuş anlatılarda elmanın ve elma ağacının taşıdığı sembolik anlamların Kırgız masallarında da benzer şekilde olduğu tespit edilmiştir. Anadolu sahası anlatılarındaki sembolik anlamların Kırgız sözlü gelenek ürünlerinden masallarda korunmuş olması Türk Dünyası'ndaki ortak algının ve anlayışın farklı coğrafyalarda da olsa devam ettirildiğinin bir göstergesi olarak önem taşımaktadır. Kırgız masallarındaki elma ve elma ağacı sembolü ile olaylar, durumlar ve nesnelere karşısındaki ortak tavır böylece tespit edilmeye çalışılmıştır. Türk Dünyasının zengin sözlü gelenek ürünlerinden biri olan masalların içerisindeki semboller ve bu sembollerin taşıdıkları anlamlar ile farklı coğrafyalarda da olsa bu semboller karşısındaki düşünüş ve algı ortaklıklarının tespiti, Türk Dünyası masallarının farklı açılardan sınıflandırılmasında ve Türk Dünyası masallarının motif çerçevesinin belirlenmesinde son derece önemli görülmektedir.

Kaynaklar

Altun, I. (2008). Türk Halk Kültüründe Elma. *Electronic Turkish Studies*, 3(5). , s. 262-281.

- Doğan, S. (2009). Kırgız Masalları (Metin-İnceleme) . Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gültekin, R. E. (2008). Türklerde Bereket Sembolü Olarak Kullanılan Meyve Motifleri ve Mimaride Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*. Volume 3/5, s. 9-27.
- Gümüş, İ. S. (2022). Mitolojide, Sembol Biliminde ve Marka Göstergesinde Elma Meyvesi. *Academic Social Resources Journal*, Sayı 7, s. 602-606.
- İbrahimov K. , Akmatıyev A. (2002). Tabısmaktar. El Adabiyatı Seriyasının 14-Tomu. Bişkek: Şam Basması.
- İnan, A. (2000). Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karadavut, Z. (2006). Kırgız Masalları. Konya: Kömen Yayınları.
- Karakurt, D. (2011). Türk Söylence Sözlüğü. Açıklamalı Ansiklopedik Mitoloji Sözlüğü, Ağustos.
- Koca, S. K. (2012). Türk Kültüründe Sembollerin Dili. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kulbarakova, Z. (2011). Manas Cana Er Töştük Dastandarında Ters Obrazdardın Ordu Cana Körküm Sıpattoo Özgöçölüğü. Magistrdik Dissertatsiya. Kırgız Türk Manas Üniversitesi Koomduk İlimder İnstitutu Türkologiya Bağıtı Adabiyat Adıstığı, Bişkek.
- Motif Index of Folk Literature (2022, 2 Ekim). Erişim Adresi:
https://ia800408.us.archive.org/30/items/Thompson2016MotifIndex/Thompson_2016_Motif-Index.pdf
- Ögel, B. (1995). Türk Mitolojisi 2. (Kaynaklar ve Açıklamaları İle Destanlar). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şimşek, E. (1996). Türk Folklor ve Halk Edebiyatında Elma. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 105, s.203-216.
- Uluişik, Y. P. (2019). Brudnyı ve Eşmambetov'un Derlediği Kırgız Masallarında Sihirli Nesnelere. *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Sayı 20, s. 431- 445.
- Üstünova, K. (2011). Erzurum Düğünlerinde Elma Atma Geleneği. *Milli Folklor*, 23(90), 145-155.
- Yeşil, Ü. Y. (2015). Er Töştük Destanı (İnceleme Metin). Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, N. (1995). Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.